

CO JE TO FILOSOFIE?¹

Lev Šestov

V učebnicích filosofie najdete na tuto otázku mnoho rozličných odpovědí. Za dva a půl tisíce let své existence měla filosofie mnohokrát příležitost stanovit, co je vlastně jejím posláním. Dosud však nebylo dosaženo shody mezi uznávanými představiteli milovníků moudrosti a jejími milci. Každý soudí po svém a svůj názor považuje za jediný pravdivý – sotva však kdy nastane *consensus sapientium*.² Ale kupodivu přesně v tomto sporném bodě, kde shoda mezi učenými a mudrci není možná, nastal už úplný *consensus profanorum*.³ Všichni ti, kdo se nikdy filosofii nevěnovali, kdo nikdy nečetli učené knihy, ba dokonce žádné knihy, odpoví na naši otázku se vzácnou jednomyslností. Pravda, jejich názory nelze dle všeho objektivně posoudit, protože lidé tohoto druhu naprosto nesvedou mluvit jazykem vytvořeným vědou. Nikdy nepoloží otázku takovýmto způsobem, a ještě méně jsou schopni na ni odpovědět odpovídajícími slovy. Máme však jeden důležitý nepřímý doklad, jenž opravňuje náš závěr. Není pochyb, že všichni, kdo přicházeli k filosofii s trýznivými otázkami, od ní odcházeli rozčarováni, pokud nebyli dostatečně obdařeni schopnostmi, aby se mohli přimknout k cechu profesionálních filosofů. Z toho můžeme bez váhání vyvodit závěr, byť zatím jen negativní: filosofie se zabývá něčím, co zajímá a naplňuje jen nemnohé, zatímco pro většinu je to nuda a zbytečnost.

Tento závěr je nanejvýš potěšující jak pro laiky, tak pro mudrce. Každý mudrc, i ten nejproslulejší, je totiž vždy též laikem či, neakademicky řečeno, je prostě a jednoduše člověkem. I jemu se může přihodit, že mu vyvstanou ony trýznivé otázky, se kterými za ním přicházeli obyčejní lidé, jako v případě Tolstého Ivana Iljiče nebo Čechovova profesora z *Nudné historie*. A v tu chvíli bude samozřejmě nucen přiznat, že v těch

¹ L. Šestov, *Что такое философия?*, přeloženo podle: týž, *Собрание сочинений в шести томах*, V, Petrohrad 1911, str. 152–163.

² Souhlas mudrců (pozn. překl.).

³ Souhlas laiků či nezavšvěcených (pozn. překl.).

tlustých knihách, které tak pečlivě studoval, není potřebných odpovědí. A buďme tomu rádi. Vždyť co může být pro člověka strašnějšího než si v těžkých životních chvílích přiznat platnost nějaké filosofické nauky? Například si společně s Platónem, Spinozou nebo Schopenhauerem myslit, že hlavní cíl života je mravní dokonalost, jinými slovy sebezapření. Jak snadno se Platónovi kázalo o spravedlnosti! Ani trochu mu to nebránilo být synem své doby, tedy v přípustné míře porušovat příkázání, která sám hlásal. Spinoza byl podle všeho zdrženlivější a důslednější než Platón, své vášně vskutku držel na uzdě. Ale to byl jeho osobní, individuální sklon. Důslednost nebyla jen vlastností jeho mysli, ale celé jeho přirozenosti. Tím, že ji projevil, projevil sebe sama. A Schopenhauer, jak je známo, ctnosti vychvaloval pouze ve svých knihách. V životě se však, jako každý nezávislý a inteligentní člověk, řídil podle okolností.

Ale to vše jsou učitelé, lidé vynalézající systémy a imperativy. Student, který ve filosofii hledá odpovědi na své otázky, si však nemůže dovolit žádnou volnost a odchylky od obecných pravidel, neboť podstatou a hlavním úkolem každé nauky je podřídit nejen jednání lidí, ale i život celého vesmíru jedinému regulativnímu principu. Jednotliví filosofové takové principy nacházeli, ale konečné shody mezi sebou stále ještě nedošli, což do jisté míry přináší úlevu těm nešťastníkům, kteří se obrátili na filosofii poté, co ztratili naději, že naleznou pomoc a vedení jinde. Pokud neexistuje žádný obecný, všeobecně přijímaný a závazný princip, znamená to, že alespoň prozatím je každému dovoleno myslet, cítit, a dokonce i jednat po svém. Spinozu poslouchat můžeme, ale také nemusíme. Můžeme ctít Platónovy věčné ideje, ale můžeme dát přednost neustále se měnící, proměnlivé skutečnosti. Můžeme koneckonců přijmout Schopenhauerův pesimismus, ale nikdo a nic vám nemůže vnutit celibát jen kvůli tomu, že se Schopenhauerovi podařilo zsměšnit lásku. A k tomu, abychom získali takovou svobodu, se nemusíme vyzbrojovat lehkou dialektikou starořeckého filosofa, těžkou logikou chudého holandského Žida nebo jemným důvtipem hloubavého Němce. A není třeba je ani zpochybňovat. Se všemi lze dokonce souhlasit. Svět je nekonečný prostor, a nejenže pojme všechny lidské bytosti, které kdy žily nebo se ještě mají narodit, ale poskytne každé z nich vše, po čem touží. Platónovi – svět idejí; Spinozovi – jedinou, věčnou a neměnnou substancí; Schopenhauerovi – buddhistickou nirvánu. Každý z nich i všichni ostatní zde nezmnění filosofové, světští i duchovní, najdou ve vesmíru vše to, co potřebují, dokonce i víru, ba přesvědčení, že jejich učení je to jediné pravdivé a všezahrnující. Zároveň i laici si najdou světy, které jim budou vyhovovat. Z toho, že je lidem na Zemi těsno, z toho, že je

zde nutné vynakládat obrovské úsilí pro vydobytí každého kousku půdy, a dokonce i naší domnělé svobody, však nijak nevyplývá, že chudobu, temnotu a despotismus je třeba považovat za věčné, prapůvodní principy a že ekonomická jednota je posledním útočištěm člověka. Množství světů, množství lidí a bohů uprostřed nesmírných prostranství rozlehlého vesmíru – to je přece (promiňte mi to slovo) ideál! Není, pravda, idealisticky podložený. Jaký závěr nás zato čeká! Přichází-li řeč na bohy, filosofy s jejich spory a důkazy nechme stranou. Podle převládajících představ a domněnek se i bozi vždy hádali a bojovali mezi sebou. Dokonce i v monotheistických náboženstvích lidé vždy nutili svého Boha vstoupit do boje, a dokonce mu záměrně vymysleli protivníka – ďábla. Lidé se nedokáží zbavit představy, že v nebi je vše stejné jako na zemi, a připisují všechny své vlastnosti, jak ty dobré, tak i špatné, rovněž nebeským bytostem. Přitom mnohé z toho, co je podle našich představ zcela neoddělitelné od života, s největší pravděpodobností na nebesích neexistuje. Přinejmenším se tam nevede boj. A to je dobře. Každý boj se totiž dříve či později nevyhnutelně promění ve rvačku. Když jsou vyčerpány zásoby logických a etických argumentů, nezbyvá nesmiřitelným protivníkům než se pustit do boje zblízka, který obvykle o věci rozhodne. Hodnocení logických i etických argumentů je arbitrární, zatímco materiální síla se měří v přesných jednotkách a lze ji předem spočítat. Proto tam, kde se všeobecně předpokládá, že nebude přesných jednotek, zůstane výsledek zápasu velmi často nerozhodnutý. Když Lermontovův démon míří do Tamařiny cely, cestou jej potká anděl. Démon prohlásí, že Tamara patří jemu, anděl ji požaduje pro sebe. Slovy ani argumenty démona nepřesvědčíš: to se obrátili na toho nepravého. A o andělovi není co říct: vždy si o sobě myslí, že má pravdu nadvkrát. Jak spor vyřešit? Lermontov nakonec nedovedl nebo se neodvážil vymyslet nový způsob řešení a dovolil materiální síle zasáhnout: Tamara je démonovi vyrvána stejně tak, jako na zemi silný dravec vytrhne kořist slabšímu. Je zřejmé, že básník připustil takovéto rozuzlení, aby vzdal hold tradiční zbožnosti. Podle mého názoru toto řešení nejenže není zbožné, ale je přímo rouhačské. Stále ještě vykazuje zřetelné stopy barbarství a modlářství. Bohu jsou připisovány záliby a atributy, o kterých sní pozemští despotové. Za každou cenu musí a také chce být nejsilnějším, prvním atd. – stejně jako Julius Caesar ve svém mládí. Nejvíce ze všeho se bojí rivality a nikdy neodpouští svým nepřátelům, které si nepodrobil. To je podle všeho hrubý omyl. Bůh vůbec nepotřebuje být nejsilnější nebo snad první. On – a to by bylo pochopitelné a v souladu se zdravým rozumem – by nechtěl být slabší než druzí. To, aby nebyl vystaven násilí, ale není žádný důvod

připisovat mu ctižádostivost nebo ješitnost. A proto není důvod si myslet, že nesnese sobě rovných, že chce být nadřazen ostatním a že chce za každou cenu zničit d'ábla. S nejvyšší pravděpodobností žije v míru a dobré shodě i s těmi, kdo se nejméně přizpůsobují jeho zálibám a zvyklostem. Možná je dokonce rád, že ne všichni jsou jako on, a ochotně se dělí o svou vládu se satanem. Tím spíš, že takovým dělením nikdo nic neztrácí, neboť nekonečno (Boží vláda je nekonečná, to uznávám) děleno dvěma, nebo dokonce jakýmkoli velkým konečným číslem, dá přece ve výsledku také nekonečno.

Nyní se můžeme vrátit k původní otázce a zdá se, že na ni můžeme dokonce i odpovědět. Odpovědi jsou hned dvě, jedna ve jménu *sapientium*, druhá ve jménu *profanorum*. Pro ty první je filosofie uměním pro umění. Každý filosof se snaží vytvořit uspořádaný, různorodý, zajímavý a krásně vystavěný systém, přičemž jako stavební materiál používá vlastní vnitřní zkušenosti a také osobní životní postřehy druhých lidí. Filosof je rovněž svého druhu umělec, pro kterého je jeho dílo cennější než cokoli na světě, někdy cennější než život. Až příliš často vidíme, že filosofové bez zaváhání obětují pro svoji věc cokoli, dokonce i pravdu. To však neplatí pro laiky. Pro ně je filosofie – nebo spíše to, co by nazvali filosofií, kdyby znali vědeckou terminologii – posledním útočištěm. Jsou-li materiální síly promrhány, není-li už čím bojovat za zcizená práva, utíkají pro pomoc a podporu právě na to místo, kterému se předtím za každou cenu snažili vyhnout. Kupříkladu Napoleon na ostrově Svatá Helena: on, který celý život shromažďoval vojáky a děla, když mu svázali ruce a nohy, začal filosofovat. Je samo sebou, že na tomto poli působil jako začátečník, velmi nezkušený, a dokonce, což je směšné říci, jako bázlivý nováček.

On, který se nebál moru ani nepřátelských střel, bál se, jak je známo, tmavé místnosti. Lidé přivyklí filosofii, kupříkladu Schopenhauer, chodí po temných místnostech směle a sebevědomě, ačkoli střelbě, ba i věcem méně nebezpečným se vyhýbají. Takže říkám: velký vojevůdce, skoro císař celé Evropy, Napoleon, filosofoval na ostrově Svatá Helena, a dokonce zašel tak daleko, že se přimknul k morálce, zřejmě v domnění, že na ní závisí jeho další osud. Ujišťoval ji, že jen a jen kvůli ní páchal všechny své zločiny – on, který dokud měl na hlavě korunu a velel vítězné armádě, o existenci morálky sotva věděl. Ale to je přece pochopitelné! Když někdo v pětáctyřiceti letech vstoupí do zcela nové a neznámé oblasti, samozřejmě se mu vše bude zdát děsivým, a dokonce i nehmotnou morálku přijmeš za vládkyni osudu. A budeš si myslet, že je možné ji obelstít sladkými řečmi a falešnými sliby jako nějakou paničku. Ale

to byly první kroky neobyčejného člověka. Pro Napoleona bylo stejně těžké ovládnout filosofii jako pro Karla Velikého se na sklonku života naučit psát. Věděl však, z jakého důvodu přišel na toto nové místo, a ani Platón, ani Spinoza, ani Kant by jeho názor nezměnili. Možná by zpočátku, dokud ještě nepřivykl temnotě, na oko souhlasil s uznávanými autoritami, s přesvědčením, že ani zde, stejně jako tam, kde žil předtím, správci netolerují námitky. Možná by jim lhal, tak jak lhal morálce, ale na svou *práci* by nezapomněl. Přišel k filosofii s *požadavky* a neoddychl si do té doby, dokud nedosáhl svého. On už jednou viděl, jak se korsický poručík stal francouzským císařem. Proč by nemohl poražený císař vybojovat svou poslední bitvu? A jak by se měl smířit se sebezapřením? Filosofie ustoupí, jen je nutno vnitřně se nevzdat: tak Napoleonové přicházejí k filosofii a tak jí i rozumějí. A od nynějška, dokud se neprokáže opak, nám nic nemůže bránit si myslet, že Napoleonové mají pravdu a že akademická filosofie není posledním, ba ani předposledním slovem. Je totiž možné, že poslední slovo si pro sebe uchovávají lidé neschopní řeči, avšak stateční, houževnatí a nesmiřitelní.

Přeložil Petr Vaškovic